

**SOCIJALNA STRUKTURA, PROSTORNI I KULTURNI KONTEKSTI
U KAČIĆEVU "RAZGOVORU":
SLUČAJEVI KRAJEVA I KRAJINA U PORJEČJU RIJEKE KRKE**

Sažetak: *Svrha je rada pokušati prikazati kako su i koliko krajevi u porječju rijeke Krke opjevani u Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga (RU). Kombiniranjem mikrosociološkog i makrosociološkog pristupa utvrđuje se društvena struktura u pjesmama koje se okvirno odnose na područje Hrvatske od Knina do Šibenika, ("case study") kao i širi prostorni kontekst u kojem djeluju Kačićevi likovi (odakle dolaze i dokle dopiru) te kulturni kontekst u kojem se odvijaju njihovi životi i odigravaju njihove borbe.*

Kačić piše o elitnim društvenim slojevima (kralji, bani, providuri, kneževi), a RU namjenjuje siromasima težacima i čobanima, (najnižim slojevima (koji čine i 90 posto) tadašnjeg društva. Piše li Kačić samo o gospodi, a običnog čovjeka zaboravlja? Ili o pripadnicima elitnih slojeva pjeva dok su još bili obični borci koji su zbog odsjecanja turskih glava i drugih zasluga za Veneciju nagrađeni položajima: serdara, kolunela, kapetana, knezova, harambaša i drugih glavara.? Sam autor RU navodi da mu je glavna svrha - poslije gospode - prikazati svijetu "tko je junak bio, je li glave turske odsicao i koliko je koji odsikao". Opjevani su znani, ali i neznani junaci - krajišnici na obje strane, muslimanskoj, turskoj i kršćanskoj na tom prostoru. Među Kačićevim junacima iz Pokrčja nalaze se oni koji su položaj i slavu stekli po zaslugama, dakle, po meritokratskom načelu u društvu ali i oni čiji je društveni položaj nasljeđen po podrijetlu, dakle pripisan.

U RU vidljiva je i prostorna (geografska) pokretljivost njegovih junaka i velikog broja stanovništva koje dolazi iz krajišta ali i dubine Bosne i Hercegovine u Dalmaciju, posebno u porječje rijeke Krke. A za razliku od usmene epske (narodne) poezije Kačić stihovima dokumentira i točno lokalizira (i u povijesnom i u geografskom smislu) svoje junake. U ovom radu utvrđeno je da na porječju Krke pjesnik Kačić u najmanje 24 pjesme navodi oko 50 toponima i gotovo 150 likova s toga područja i na tomu prostoru hrvatske povijesti. U općoj kulturnoj zaostalosti dalmatinskog i hrvatskog društva njegova doba, Kačić omogućuje - jezikom i sadržajem - pristup djelu neškolovanim i nepisanim najširim narodnim slojevima, i time doprinosi demokratizaciji književnosti i kulture.

Ključne riječi: *društvena pokretljivost, Kačićev "Razgovor ugodni...", porječje rijeke Krke, prostorni i kulturni konteksti, socijalna struktura*

1. UVODNE NAZNAKE

1.1. O krajevima i naseljima uz rijeku Krku

U radu se govori o porječju rijeke Krke u Kačićevu *Razgovoru*. Glavno je vrelo Krke oko tri i po km sjeveroistočno od Knina, gdje na samom izvorištu prima prvi pritok Krčić koji izvire desetak km istočnije u Podinarju. U Kninskom i Kosovu polju prima nekoliko manjih pritoka: Butišnicu s Radljevcem i Mračajem, Orašnicu i Kosovčicu.

Pritok Butišnica izvire na prijevoju Ličke Kaldrme, oko 31 km prave crte od njenog uvira u Krku, a glavni joj izvor na tromeđi Dalmacije, Like i Bosne.¹ Porječje se Krke proširuje i na lijevoj, istočnoj strani preko Čikole, kako su Turci nazvali nekadašnju Poljčicu/Poljščicu koja, "izvire na jugoistočnom rubu Petrova polja, podno planine Svilaje kod sela Umljanović, zaseoka Gorete i Kanjevače". Čikoli treba pridodati i njenu pritoku Vrba koja dolazi od istoimenog sela (Vrba) nešto sjevernije od Postinja Donjeg kod Muća.

Na desnoj, zapadnoj, strani Krka prima Guduću (dužine 8,5 km), ali ova dovodi i Bribišnicu. Friganović ističe "na zapadnoj, desnoj (bukovačkoj) strani je draga Krstača, a na istočnoj, lijevoj (drniškoj), Roška ili Brištanska draga sa šumarcima vazdazelene crnike (*Quercus ilex*)" gdje se prvi put susreće maslina na putu rijekom Krkom nizvodno.²

Površina porječja rijeke Krke (Pokrčje) različito se procjenjuje: orijentacijski, prema reljefu 2083 km kvadratnih, a prema mreži pretpostavljenih podzemnih tokova i do 2600 km kvadratnih. To je područje smješteno unutar nešto šireg trokuta Knin, Split i Zadar i otprilike se može reći da se približno podudara s današnjim teritorijem Šibensko-kninske županije, uz manje "prostorne izlete" prema Splitskoj i Zadarskoj.

U geografskom, regionalnom, smislu funkcionalno se taj prostor "sastoji od šibenske (otoci, obala i zagora), te drniške i kninske mikroregije".³ Geografi ističu: "da nije nepresušne Krke, koja svoju protjecajnu moć i ljepotu vijugave vaze crpi iz njedara Dinare, kraj bi bio još suroviji, žedniji i s manje mogućnosti za opstanak i opći gospodarski razvoj".⁴

¹ O Krki i tromeđi usporedi: Š. Pilić, "Socijalna eko-historija krajeva uz rijeku Krku", u: *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija*, Ur. D. Roksandić, I. Mimica, N. Štefanec i V. Glunčić-Bužančić, Split-Zagreb, 2003. str. 305-336., kao i druge radove u toj knjizi. Kako je spomenuta tromeđa ujedno i trostruka granica između triju država: Mletačke Republike, Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva vidjeti o tome i knjigu D. Roksandić, *Triplex Confinium - ili o granicama i regijama hrvatske povijesti (1500-1800)*, Zagreb, 2003.

² Vidi: M. Friganović, *Krka*, Zagreb, 1984. str. 33, 77 i 79.

³ M. Friganović, "Šibenska regija", u: *Geografija SR Hrvatske*, Zagreb, 1974. str. 116.

⁴ M. Friganović, nav. dj. str. 118.

Neposredno uz rijeku Krku su gradovi Knin, Skradin i Šibenik te Drniš uz njenu pritoku Čikolu, svi odreda značajni u hrvatskoj povijesti i o svima posebno pjeva Kačić u čuvenom *Razgovoru ugodnom*. I kao što je Kačić pjevao kako je Šibenik “sjajno ogledalo” tako i današnji demogeograf Friganović tvrdi da je “stanovništvo ogledalo kraja u kojem opstoji. Oporost krša, silina bure i domak mora zrcale se u ovdašnjim ljudima.”⁵ Uz Krku, kao i na njenom porječju, mnoge su srednjovjekovne utvrde, kule i gradovi. Dio je porušen za turskog prodora, a dio je nadživio Osmansko Carstvo.⁶

Sociologiji sela u proučavanju seoskih društava - a u vremenu o kojemu je ovdje riječ govor je o seoskim društvima - potrebna je suradnja drugih društvenih znanosti “ ako želi potpuno obuhvatiti različite vidove seoskog života”. Jedan od zadataka sociologa (sela) jest da sa svog stajališta interpretira i integriira “materijale dobivene od istraživača s područja drugih disciplina”. Selo ili “uža oblast (‘kraj’) ostali su još uvijek (...) relativno autonomni svjetovi, i zato se moramo nužno postaviti unutar njih ako hoćemo shvatiti njihovu unutrašnju koherentnost”⁷. Upravo ćemo pokušati interpretirati i integrirati “materijale” s područja drugih disciplina.

Spomenimo i krajeve uz Krku: Podinarje, Kninsko, Kosovo i Petrovo polje, Promina, Miljevci, Bukovica (istočni dio), dio Ravnih kotara, skradinsko područje te drniška i šibenska zagora (i šibensko primorje).

2. O TURSKIM I MLETAČKIM KRAJINAMA U POKRČJU

2.1. O mletačkom krajišničkom sustavu

O krajišničkom sustavu Mletačke Dalmacije pisano je sporadično sve do sustavnog prikaza Š. Perićića, “Vojna krajina u Dalmaciji”⁸.

Od prvih upada u Dalmaciju, 60-tih godina 15. stoljeća do pada Knina (1522.) Turci su iz Dalmacije u ropstvo odveli oko 70 tisuća ljudi, a od nekadašnjih 120 sela u šibenskom zaleđu njihov se broj sveo na samo 14 krajem 16. stoljeća.⁹

⁵ Isto, str. 120.

⁶ O utverdama i gradovima uz Krku i Čikolu, te literaturu o toj temi vidjeti: Ante Juric, *Gradovi, utvrde i sakralni spomenici uz Krku i Čikolu*, Skradin, 2004.

⁷ Više o tome: H. Mendras “Sociologija seoske sredine” (str. 332-333), u: G. Gurvitch, *Sociologija*, Zagreb 1966., str. 332-349. Usporedi i knjigu istog autora *Seljačka društva*, Zagreb, 1986.

⁸ O vojnim krajinama u Dalmaciji pod mletačkom vlašću imamo djelomične obrade u nekoliko radova objavljenih od 60-tih godina 19. stoljeća do 80-tih godina 20. stoljeća. Podatke o tome donosi Perićić u uvodnom dijelu rada i u prvih dvadesetak bilješki svoga rada (na str. 169-171). (Šime Perićić, “Vojna krajina u Dalmaciji”, *Vojne krajine*, Ur. V. Čubrilović, Beograd, 1989. str. 169-215.)

⁹ Za pojedinosti o tome u: Krsto Stošić, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941.

Na širem pograničnom prostoru južno od Velebita i Dinare kroz 15. i 16. st. Turci uspostavljaju sustav krajina i taj će krajišnički sustav ostati do Kandijskog rata, odnosno do kraja 17. st. Peričić razlikuje dvije glavne etape mletačkog sustava krajine: (1) od osnivanja do kraja ratovanja s Turcima, i (2) "tijekom 18. stoljeća" - kada je krajina uglavnom pasivna.¹⁰

Sredinom 16. st. Mlečani u Dalmaciji stvaraju obrambeni sustav prema Osmanskom Carstvu. Od domaćeg stanovništva stvaraju se dobrovoljačke jedinice (černide)¹¹ koje sudjeluju u obrani od prodora Turaka i u bitkama protiv njih. "Nadahnuti i nabiti turkofobijom ovi su tada znali napadati i turski teritorij, tamošnja sela, paliti ih i robiti te živalj nagovarati na prelazak Mlečanima".¹²

Na stalno nesigurnoj mletačko-turskoj granici krajem 16. i početkom 17. st. krajišnici ratuju bez prestanka "braneći mletački posjed, svoje živote i ono malo imovine".¹³ Početkom 17. st. i na mletačkoj strani stvoren je "obrambeni pojas - krajina", tako da u trećem desetljeću tog stoljeća popis broji 1200 dobrovoljaca-černidora samo u predgrađu i okolnim selima Šibenika. Godine 1632. generalni providur za Dalmaciju i Albaniju A. Civran naređuje da se teritorijalcima (černidama) "postave kapetani i narednici koji su morali biti Hrvati".¹⁴ Desetak godina kasnije na 67.108 stanovnika mletačke pokrajine Dalmacije bilo je preko osam tisuća černidora.¹⁵

Ali te čete ne vode samo obrambene borbe nego prodiru duboko na teritorij Osmanskog Carstva tj. u Bosnu i(li) Hercegovinu s tim da su te "zatrke" i četovanja katkad uspješna a katkad neuspješna s priličnim gubicima u ljudstvu. Te su jedinice sačinjavali domaći ljudi, bilo starinci bilo novo uskočeni s Osmanskog područja, najčešće i jedni i drugi pod vodstvom svojih serdara i harambaša. Za trajanja rata ili i za ratnih pohoda (odobrenih od mletačkih vlasti) ta je vojska dobivala nagradu u hrani, obično u baškotu kao i dio plijena.

Izbijanjem Kandijskog rata mletačko-turska granica postaje uistinu "krvava krajina" i od tada se češće spominju "krajine".¹⁶ Generalni providur L. Foscolo nastoji stvoriti "narodnu vojsku" od muškaraca sposobnih za oružje u dobi od

¹⁰ Š. Peričić, "Vojna krajina u Dalmaciji", Beograd, 1989. str. 176.

¹¹ U gradu Šibeniku obvezi černida godine 1580. podliježe 1322 njegovih stanovnika. Samo godinu dana kasnije zabilježeno je da je, na smotri, naoružanje bilo sljedeće: "puške, sjekire, toljage, koplja i sablje" (Š. Peričić, n. d. str. 178.)

¹² Š. Peričić, n. d. str. 177.

¹³ Š. Peričić, n. d. str. 179.

¹⁴ Š. Peričić, n. d. str. 183.

¹⁵ G. Stanojević, *Dalmatinske krajine u 18. vijeku*, Zagreb, 1987. str. 199; Š. Peričić, n. d. str. 184.

¹⁶ Kao "primjer požrtvovnosti i hrabrosti naših ljudi" u Kandijskom ratu ističe se primjer Marine (Bosoljine) kod Trogira 1659. gdje se domaće stanovništvo hrabro suprotstavlja turskoj opsadi. Tu je zajedno sa svoja dva sina, poginuo kapetan Jakov Jerković, o čemu, dakako, pjeva i Kačić, dok naročito ističe hrabrost žena.

20 do 50 godina. Budući da se brojno morlačko stanovništvo uzgibalo i ustalo na ustanak "protiv Turaka", u zadarskom zaleđu, a naročito u Ravnim kotarima, uspostavlja se nekoliko "krajina", a na prostoru od Krke do Cetine dvije. "Sve što je moglo nositi pušku" mobilizirano je u rat. Obitelji harambaša za nagradu dobivaju po "jedan star prosa", a ostali dobrovoljci dvopek.

Kačić u pj. 77 "od grada Šibenika" ističe u naslovu da se događaj zbio 1646. godine. I pjeva:

"Prid ostalim mladim krajišnicim
od bijela Šibenika grada
šibeniška bijahu gospoda" (st. 29-31)

I dalje: "Tu ne biše mlada krajišnika,
koji turske ne odsiče glave,
svoju sablju ne napoji krvce
pod bijelim Šibenikom gradom"(st. 57-60)

Venecija je, prvi put, pokušala organizirati krajinu na kninskom području po završetku Kandijskog rata, ali neuspješno. U travnju 1670. imenuje Venecija Ivana K. Cornara mletačkog patricija za kneza i kapetana Drniša, D. Divnika/Divnića za soprintendenta krajine i I. Mišića za njegova pomoćnika. Neuspješno, jer je ta uprava postojala samo do studenoga te godine kada beg Filipović s vojskom izbacuje tu upravu i ponovo zauzima Drniš.¹⁷

Poslije mira 1671. "krajine" i dalje postoje. Na širem zadarskom kopnenom području tada je oko 2000 boraca pod komandom tri serdara i devet harambaša. Zapovjedni kadar Mlečani posebno nagrađuju u novcu kad procjenjuju da je granica krajnje nesigurna i da Osmanlije mogu napasti. Ako situacija ne miriše na rat, ostavljaju ih opet na dvopeku, osim nekolicine koji su na stalnoj plaći.

Na glas o porazu Osmanlija pod Bečom, morlačko stanovništvo Dalmacije gotovo diže ustanak. Uz takvo "antitursko" raspoloženje, mletački podanici lakše odlaze na neprijateljski teritorij ne samo u boj za slobodu sunarodnjaka nego i u pljačku, jer Osmansko Carstvo tada ima malo graničara prema Mletačkoj Dalmaciji. Početkom toga rata Mlečani obećanjem povlastica i titula, a i uz pomoć katoličkih svećenika, pogotovu franjevaca, rade na imigraciji turskih podanika i iz pograničnih krajeva i iz dubine teritorija (Bosne i Hercegovine). Takvo je iskustvo već postojalo za Leonarda Foscola.

Masa imigranata zapravo učvršćuje postojeći "krajišnički sustav" boreći se protiv dojučerašnjih gospodara, a krajina ima veliki strateški značaj za Mletačku Republiku. Pridošlice su dobivale zemlje, a bile su obvezne "braniti stečeno" i

¹⁷ Usporedi: Grgić, Ivan "Postanak i početno uređenje Vojne krajine kninskoga kotara pod Venecijom" *Starine*, JAZU, knj. 52, Zagreb, 1962. 249-272.

upadati na Osmansko (tursko) područje te se opravdano može govoriti o kolonizaciji “na vojničkoj osnovi”.¹⁸

I poslije Morejskog rata postoje krajine i dok prijete opasnost od Osmanlija krajine se koriste za obranu posjeda Prejasne Republike, a po završetku Malog ili Sinjskog rata (1715.- 1718.) za održavanje reda i mira po selima, odnosno za održavanje sigurnosti u Dalmaciji. Mletačka Republika i nakon toga rata popunjava krajišnički sustav u kojemu je svaki muškarac s 18 godina (kasnije i sa 16, krajem 18. st. čak sa 14 godina), obvezan služiti vojnu službu - prema potrebi. U tu svrhu su “le Craine de’ Teritorji” (krajine područja) vježbale vojne vještine, najčešće dva puta mjesečno. Postupno su mletačke dalmatinske krajine u 18. st. organizirane po uzoru na one preko Velebita, tj. na austrijsku vojnu krajinu kao što su u početku bile organizirane po uzoru na tursku krajinu.

U četvrtom desetljeću 18. st. krajine Šibenika, Skradina i Knina, dakle iz porječja rijeke Krke, (zajedno s onima iz Zadra, Trogira i Sinja) ratuju za interese Mletačke Republike na Apeninskom poluotoku, a pod zapovjedništvom kolunela Simonića. Mnogo kasnije, desetak godina prije propasti Mletačke Republike (što je gotovo tri desetljeća poslije smrti fra Andrije Kačića) Grgur Stratico - u sklopu reorganizacije krajiškog sustava - predlaže ukidanje turskih termina kao što su serdar, harambaša i dr. i uvođenje mletačke vojne terminologije.

Harambaša je bio neposredni zapovjednik domaćim ljudima kako u ratu tako i u miru, a njihove formacije bile su *bandire* tj. seoske čete. Harambašu je birao narod (obično na 100 doseljenih muškaraca), uvijek iz “glavarske kuće”. Nadređeni harambašama bili su serdari, kojih je u Dalmaciji bilo od četiri do osam, kako u kojem razdoblju. Smatra se da se ta funkcija prvi put spominje 1656. godine, ravno sto godina prije prvog izdanja Kačićeva *Razgovora ugodnog*, kada serdarom postaje Janko Mitrović. I serdara bira narod onih sela koja su pod njegovom upravom, doduše preko harambaša, a generalni providur ga potvrđuje. Iznad serdara stajao je kolonel. Kasnije serdara bira generalni providur, a potvrđuje Senat. Takav je serdar “pored plaće dobivao nekoliko kampa zemlje”.¹⁹

Serdari su obično bili iz zagorske obitelji zaslužne za Mletačku Republiku - i toga su se pravila Mlečani nastojali držati - te su tako nastale čuvene “serdarske loze” poput Mitrovića/Jankovića, Nakića, Sinobada, Radnića i dr.²⁰

Prema povijesnim izvorima u 18. stoljeću u mletačkoj Dalmaciji upravu nad pokrajinom ima opći providur (sjedište u Zadru) uz kolunela krajine (npr. sinjske,

¹⁸ O dodjeli zemalja (terminacijama) i o uređenju drniško-kninske krajine i njenim odličnicima ima dosta podataka u radovima I. Grgića i K. Kosora.

¹⁹ Š. Peričić, n. d. str. 203.

²⁰ O tim i drugim serdarima, kolonelima i glavarima u krajevima oko Krke pisao je Karlo Kosor u radovima: “Drniš pod Venecijom” *Kačić*, god. VII, 1975. 5-69. i “Drniška krajina za turskoga vladanja” *Kačić*, god. XI, 1979. 125-194. te Ivan Grgić u citiranom radu.

kninske) kojima pomažu serdari (npr. drniški, kninski, vrljički). Na čelu pojedinog sela jesu njegovi glavari, harambaše (uz suce i čauša) dok je stanovništvo organizirano u bandarije (prema bandira = barjak/zastava). Po selima glavarima mogu pomagati i čete pandura, dok je redovna mletačka vojska u tvrđavama (Šibenika, u Skradinu, Ostrvici, Drnišu, Kninu i drugdje).

Prestankom tursko-mletačkih ratova prestaje i slavna borba kolunela, serdara, kapetana i harambaša za interese svog naroda i od 20-tih godina 18. st., u izmijenjenim okolnostima, oni, u pravilu, brinu za sebe i svoje materijalne interese. S tom svrhom se udružuju s “predstavnicima mletačkih vlasti” i u 18. st. sve više zloupotrebljavaju svoj položaj “tlačeći i robeći siromašno i jadno pučanstvo”²¹ tako da nebriga i korupcija tada postaju glavne karakteristike krajišničkog sustava. Ali Kačić ne pjeva o tim junacima korupcije, mita i samovolje poslije posljednjeg tursko-mletačkog rata nego o njihovim slavnim precima.

2.2. O turskoj krajini

Čini se da početnu krajišku organizaciju na području serhada/krajišta predstavlja sustav vilajeta u kojemu se npr. 1528. spominje i vilajet Hrvati. U tom su vilajetu i krajevi uz Krku.

Sredinom 16. st. vojničke posade, uz ostale, imaju i tvrđave Drniš, Vrlika, Nečven i Knin (posade mustahfiza - timarnika) iako su se nalazile u unutrašnjosti Osmanskog teritorija. Prema popisu Kliškog sandžaka 1574. godine karakter graničnih tvrđava s obzirom na plaćeničku vojsku/posadu imaju i Skradin, Ostrvica, i Knin kao i nešto udaljenija Vrana i Nadin i neke druge tvrđave izvan porječja Krke.

Oko 1580. godine iz Kliškog sandžaka nastaje i *sandžak Krka ili Lika* kojemu novom sandžaku pripadaju tvrđave *Skradin*, *Nadin*, *Knin*, *Udbina*, *Vrana*, *Novi*, *Obrovac*, *Zemunik*, *Bilaj*, *Barlet* i *Boričevac*. Krčki sandžak zapravo predstavlja tursku vojnu krajinu. U drugom desetljeću 17. st. (1616. godine) Krčki sandžak ima 24 utvrđena grada graničnog karaktera²² sa 1391 vojnikom, a među njima i *Nadin*, *Skradin*, *Vranu*, *Karin*, *Kašić*, *Rakitnicu*, *Dazlinu*. Uz druge čuvane fortifikacije s posebnim jedinicama, kao što je npr. *Nova tvrđava* uz tvrđavu *Skradin* ili *Donja Vrana* uz *Vranu*, broj čuvanih objekata u sandžaku Krka te godine narastao je na čak 32! Granična je posada, prema potrebi, stavljena u Knin kao što je to

²¹ Š. Peričić, n. d. str. 205. Druga je stvar što su oni jednoga gospodara (Osmanlije) zamijenili drugim (Mlečani). O krajinama u drugoj polovini 18. st. usporedi: Drago Roksandić, “Priručnik o vojnim krajinama u Dalmaciji iz 1783.”, *Ljetopis*, Zagreb, 1999.

²² Fehim Dž. Spaho, “Organizacija Vojne krajine u sandžacima Klis i Krka u XVII. stoljeću” u: *Vojne krajine*, Beograd, 1989. str. 105 i 107. O provalama i pustošenjima, sandžacima i pašalucima, posadama u tvrđavama, migracijama i Turskoj krajini (posebice o Krčkom sandžaku) usporedi: Nenad Močanin, *Turska Hrvatska*, Zagreb, 1999.

urađeno npr. 1643. godine. Spomenute godine Krčki sandžak ima 45 čuvanih objekata sa 1932 vojnika. Tako je manje-više ostalo kroz 17. st., osim onih utvrda i gradova koje su Osmanlije izgubile u Kandijskom ratu i poslije njega. Svaka je tvrđava imala zapovjednika - dizdara i zapovjednika manje jedinice - agu, kao i nešto nižih činova. Neke tvrđave su imale i kapetane kao što su Nadin, Skradin, Vrana, a nešto kasnije ustanovljena je i kninska kapetanija. Do sredine 17. stoljeća na "turskoj krajini" osnovano je ukupno 19 *kapetanija* među kojima i Bihać, Klis, Obrovac, *Nadin, Skradin, Vrana, Zemunik, Sedd-i Islam**, Zadvarje, Vrgorac i Gabela.²³ Granični teritorij ostaje tako organiziran do potkraj 17. st., odnosno do Bečkog rata (1683. - 1699.). Takva se osmanlijska (turska) organizacija graničnog teritorija ne odnosi na područja Vrane, Ostrovice i donekle Drniša u razdoblju nakon Kandijskog rata.²⁴

Budući da krajišnički sustavi i borci krajišnici postoje u društvenoj zbilji i na mletačkoj i na (turskoj) osmanlijskoj strani i budući da jednako tako postoje i u porječju rijeke Krke, to Kačić u RU pjeva i o jednim i o drugim krajišnicima.

Već spominjana pjesma o Šibeniku (br. 77) svjedoči i o turskim krajišnicima. Prema Kačiću, Derviš-paša na Danilu više Šibenika dobiva nalog koji glasi:

"Izaberi najbolji junaka
šest iljada mladi krajišnika" (st. 13-14).

Unatoč mirovnim naporima i sklopljenim mirovnim ugovorima tijekom 17. st. bilo je mnogo upada preko granice i s jedne i s druge strane. Tijekom Kandijskog rata sredinom 17. st. kršćani i muslimani međusobno su se teško zakrvali. "Bilo je sve manje rođaka i pobratima raznih vjera, a sve više megdana, glava bačenih konju u zobnicu, spaljenih kuća i sela, čitavih krajeva pretvorenih u pustoš."²⁵

Odjeci ratova u porječju Krke vidljivi su i na kartama kao npr. Kandijskog rata na karti P. du Vala iz 1663., operacije Morejskog rata oko 1687. na karti Coronellija, napose oslobađanje Knina na njegovoj veduti iz 1688. i ratne operacije oko Roškog slapa za Malog ili Sinjskog rata (1714. – 1718.) na *Moserovoj* veduti iz 1716.²⁶

²³ Adem Handžić, "O organizaciji krajine bosanskog ejaleta u XVII stoljeću - sjeverna i sjeverno-zapadna granica", u: *Vojne krajine*, Beograd, 1989. str. 90.

* Tako su Turci nazvali nekadašnje selo Učitelja vas. Danas su to dva naselja Islam Grčki i Islam Latinski. Usp. knjigu Josip Brtan, *Župa Islam Latinski*, Sinj-Split, 2002.

²⁴ Drniš su Mlečani zajedno s domaćim krajišnicima oslobodili od Osmanlija veljače, 1648. godine, donekle porušili i ostavili nenastanjena, ali su ga u miru (u studenome 1670.) izgubili. Konačno su Osmanlije protjerane iz Drniša potkraj studenoga 1683. kad se udružiše "zagorski, šibenski i neki kotarski ustanici, navale na Drniš i osvoje ga. Turci su, nakon kraćeg otpora, prema dogovoru napustili varoš". Karlo Kosor, "Drniš pod Venecijom", *Kačić*, VII, 1975., str. 10.

²⁵ R. Samardžić, "Vojna granica u Kandijskom ratu (1645-1669)", u: *Vojne krajine*, Beograd, 1989. str. 221.

²⁶ O tome pobliže u knjizi M. Slukan Altić, *Povijesna geografija rijeke Krke: kartografska svjedočanstva*, Šibenik, 2007. str. 53, 56, 58-59, 78 i drugdje.

U "pismi kako Janković razbi Ormuš-pašu na Graovu" (pj. 92) Kačić u uvodnim stihovima također spominje krajišnike Turke:

"Ormuš-paša pade na Graovo oko njega pišci i konjici
ukraj Zvizde, studene vodice, sve po izbor krajišnici Turci"

Samostan sv. Lovre u Šibeniku - u kojemu je poslije diobe Franjevačke provincije Bosne Srebrene 1735. boravio i deset godina na Bogosloviji I. stupnja predavao fra Andrija Kačić Miošić - i nastao je za Kandijskog rata, u vezi sa seobom franjevaca s malenog i prelijepog otočića Visovca na Krki. Oni su s Visovca na srednjem toku rijeke Krke otišli u ožujku 1648. nakon što su sudjelovali i u organiziranju seobe stanovništva iz Zagore u Šibensko primorje i u drugim oblicima otpora Osmanlijama. Samostan je na Visovcu porušen (po naređenju Mlečića) da ne bi služio u ratnim operacijama Osmanlijama i nakon što ga je pustilo 16 franjevaca i 6 đaka ostaje pust. Oni su nakon višegodišnjih peripetija (1648. - 1654.) osnovali 1654. u Šibeniku samostan sv. Lovre koji je i danas na istom mjestu. Krajem 19. st. još ga neki nazivaju "manastir Visovac u Šibeniku", čak i činovnici u poreskoj upravi, a neki građani štoviše i početkom 20. st.²⁷

Kačić ima razvijenu svijest o tome da su krajišnici "sadašnji junaci", tj. junaci u 18. st. na području mletačkih krajina u Dalmaciji, zapravo potomci nekadašnjih turskih podložnika.

Kačić pjeva: "Ako li mi virovat nećete
 krajišnici sadašnji junaci" (...)

pitajući "krajišnike sadašnje junake" tko su bolji junaci bili: "vaši didi, turski podložnici," koji "s Turcima alakaše" ili "mladi kašteljani" jer Turci "Kaštela bili ne uzeše"? Tko su "krajišnici" iz citiranog stiha? "To su bili neki 'kudoci' " iz mletačkih krajina, nekoć i sami pod Turcima".²⁸

3. DRUŠTVENA STRUKTURA POKRČJA U "RAZGOVORU ..."

Pojam društvena struktura u društvenim znanostima obično označava osobitosti društvenih pojava i sastava društva. Moguće je razlikovati termin društvena struktura: (1) u odnosu na sastav društvenih pojava unutar jednog društva i (2) društvenu strukturu kao sastav skupina jednog društva.

Neovisno o velikim razlikama između socioloških teorija u objašnjavanju društvene strukture dva su im momenta zajednička: personaliziran i deperson-

²⁷ Na Kandijski rat još podsjeća i Foscolov portret u samostanu sv. Lovre, a na A. Kačića - Kačićeva ulica u Šibeniku u kojoj se nalazi samostan gdje je u 18. st. djelovao Kačić. Josip Soldo, "Samostan sv. Lovre u Šibeniku", Zbornik *Kačić*, God. I., Split, 1967. str. 5-94.

²⁸ S. Botica, *Andrija Kačić Miošić*, Zagreb, 2003. str. 51.

aliziran. Razni položaji, kao i uloge, norme, vrijednosti, rad, te vlasništvo jesu (ustanove ili organizacije) depersonalizirani. Međutim, drugi moment je personaliziran jer se solidarnost, harmonija, sklad i suradnja, te konflikti i borbe odigravaju među živim, konkretnim, ljudima koji su (kroz ustanove odnosno organizacije) oblikovani u različite društvene skupine.²⁹

Društvene skupine u Osmanskom Carstvu, pa tako i u onim najvećim dijelovima porječja Krke koji su u tom Carstvu kroz 16. i 17. st., proizlaze iz podjele na askere (koji primaju plaću) i raju (koja plaća porez), u čijoj je osnovici, kao i općenito u diferenciranju skupina, podjela rada (uključujući i vlasništvo).

Povlašteni sloj predstavlja plaćena vojska, u koji se još ubrajaju vjerski i državni službenici, odnosno svi oni koji su na državnoj plaći. Taj sloj dominira nad daleko masovnijom rajom. Podjela na askere i raju u 17. st. i dalje sve se više podudara s podjelom stanovništva na muslimane i nemuslimane, što u slučaju porječja rijeke Krke znači podjelu na muslimane i kršćane. Vjerski muslimanski službenici obuhvaćaju kadije, muftije i muderise/profesore.³⁰

Bitan utjecaj na društvenu strukturu mletačke Dalmacije 18. st. imali su ratovi u prethodnih dvjesto i pedeset godina. Ta je struktura izrasla iz sudara “dva svijeta”, islama i kršćanstva.

Većini stanovništva Europe tada je ratarstvo i stočarstvo temeljni izvor egzistencije, a u Dalmaciji “gotovo 90 posto aktivnog stanovništva”, mukotrпно radi na njivama i brdima “da prehrani sebe i tanak sloj onih na vlasti”.³¹ Ogromna masa seljaštva posjeduje male površine zemlje, sitni posjed, a mnogi su i bez zemlje nasuprot glavarском sloju koji se, što eksploatacijom tuđeg rada, što uzurpacijama zemalja, obogatio. Nekadašnju je privremenu podjelu zemlje Venecija učinila stalnom tek tri ili pet godina poslije Kačićeva rođenja (tj. 1707.-1709. godine). Godine 1748. ukida Venecija desetinu i travarinu i dotadašnju državnu zemlju dodjeljuje pojedincima. Možda je i na to mislio Kačić kada u RU govori o “rajskom stanju” pod duždem. Doduše i mnogi Morlaci tada postaju “koloni novih vlasnika”.³²

Dalmatinsko *plemstvo* u 18. st. je malobrojno čak i kad mu se pribroje i 23 “mletačka plemića koji vrše razne dužnosti” u provinciji.³³

²⁹ O pojmovima kao što su društvena struktura, društvena slojevitost i pokretljivost i sl. osnovne informacije mogu se naći u: *Sociološki rečnik*, Beograd 2007.; *Dictionary of Sociology*, Penguin Books, London, 2000.

³⁰ Detaljnije o tome u: N. Moačanin, *Turska Hrvatska*, naročito u odjeljku “Društvene strukture i gospodarstvo” (str. 117-136).

³¹ G. Stanojević, *Dalmatinske krajine u XVIII. vijeku*, str. 6.

³² G. Stanojević, n. d. str. 74.

³³ Otočko plemstvo je ipak brojnije od onog na dalmatinskom kopnu. Tako je 1771. godine na otocima bilo 577 plemića, a na kopnu 244. Desetljeće kasnije njihov broj opada. Otoci tada broje manje građana nego plemića.

Cijela kopnena Dalmacija broji 1108 građana 1781. godine, a otoci 379. Iste godine kopno broji 1376 zanatlija, a otoci 633. "Na kopnu je bilo *deset* krajina na čelu s kolunelima: Nin, Zadar, Školji, Šibenik, Trogir, Split, Makarska, Imotski, Sinj i Knin".³⁴ Svećenstvo je imalo značajan udjel u socijalnoj strukturi dalmatinskog društva 18. st., kao i veliku društvenu ulogu³⁵.

3.1. Društveni odnosi i strukture u Razgovoru ugodnom

Kačićev rad (RU) izvorište nalazi u stranim i domaćim kronikama 17. i 18. st. To je vrijeme kada buržoazija u Europi počinje "bojovno" nadirati, a feudalcu u propadanju (u tom sukobu) žele dokazati "da potječu od starih obitelji" koje su dale mnoge junake, velikaše i druge odličnike ("koji tek što nisu bili u rodoslovnoj vezi s bogovima").³⁶ Kojim društvenim skupinama pripadaju Kačićevi junaci?

Nasuprot dominantnom mišljenju njegova vremena Kačić navodi pojedinačno ili u skupinama žene kao vrijedne i hrabre borce i junake. Time je pravedan i prema ženama. Kačić (RU) za razliku od usmene (narodne) poezije ne samo da teži za istinom nego još "lokalizira tačno" u povijesnom i geografskom (dakle prostornom) pogledu junake ili grupe junaka.³⁷

Kačić u "Najposlidnijim razgovorima starca Milovana z bratom štiocem" napominje da mu je glavna misao i "svrha bila posli kralja i gospode znati i svitu prikazati ko je junak bio, je li glave turske odsicao i koliko je koji odsikao".³⁸ J. Ravlić smatra da su te napomene opravdanje prema mletačkoj gospodi i domaćoj vlasteli, koji su mu, možda, prigovarali "što je toliko 'malih' junaka unio u svoje pjesme kad je sve te ljude vodio neki oficir koji je u isto doba bio plemić."³⁹

Ratković podsjeća da Kačić o mnogima od njih, i o njihovim odsjecanjima turskih glava, pjeva dok su još bili "obični borci".⁴⁰ Dakle, Kačić je želio prikazati tko je junak bio, je li i koliko je koji glava odsikao, te slavi one koji su gospodstvo na sablji dobili. Takvi su likovi ujedno mogli biti pravi uzori Kačićevim recipientima. A Kačić stiče popularnost i time što neke pjesme posvećuje istaknutim pojedincima potomcima slavnih junaka čija djela Kačić opijeva.

³⁴ G. Stanojević, n. d. str. 77.

³⁵ Katoličkih svećenika i redovnika i redovnica bilo je ukupno 3.289, a pravoslavnih svećenika i kaluđera 221.

³⁶ J. Ravlić, "Andrija Kačić Miošić", u: A. Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga. Koraobljica*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 21, Zagreb, 1967. str. 7-22. Citirano mjesto na str. 7.

³⁷ J. Ravlić, n. d. str. 15.

³⁸ A. Kačić Miošić *Razgovori ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb, 1988. str. 870

³⁹ J. Ravlić, n. d. str. 17.

⁴⁰ M. Ratković, "Andrija Kačić Miošić i njegovo mjesto u hrvatskoj književnosti", *Makarski zbornik*, Makarska, 1970. str. 545-565. Citat na str. 550.

Njegovo djelo RU važno je i za proces demokratizacije književnosti i za proces demokratizacije kulture. Kačić u hrvatskoj književnosti i kulturi uopće zauzima izuzetno mjesto. Omogućujući pristup književnom djelu RU širokim, neškolovanim i nepismenim, narodnim slojevima Kačić doprinosi *demokratizaciji* književnosti. Kačić je uspostavio “novi epski model otvoren i nižim čitalačkim slojevima” a njegova knjiga omogućila je “proces demokratizacije dotada tradicionalno oblikovanog i elitnog književnog žanra”.⁴¹ Na neki je način spojio ono što se u socio-kulturnoj antropogiji naziva mala i velika tradicija.^{41a}

Kačić implicitno polemizira i s “plemičkom kulturom baroknog razdoblja”.⁴²

Kačićev zbornik deseteraca i proznih kroničkih informacija (zajedno s Relkovićevim Satirom) važno je djelo “za proces demokratizacije i sekularizacije kulture” u hrvatskim zemljama, te za uključivanje “svih slojeva društva u čitalačku publiku”. Književnosociološko značenje RU (i Satira) kao modela “pučko-prosvjetiteljskog epa” moguće je tražiti u činjenicama osporavanja elitističkih programa “baroknih epova”.⁴³

RU je “neobično popularno” djelo u drugoj polovici 18. st. u hrvatskim zemljama “doživjevši recepciju kakvu nije imao ni jedan pisac prije njega”. Iako se Kačić, poetološki ugleda na obrasce usmene, narodne, epske poezije ipak nastoji događaje prikazati onako kako su se zbili ispravljajući usmenu poeziju korištenjem povijesnih i dr. izvora. “Opjevavajući prošlost, ali i suvremenost” RU se i čitao i u narodu “učio napamet”.⁴⁴ Takvo čitanje a i učenje napamet fragmentarno se zadržalo sve do 60-tih godina 20. st., odnosno do intenzivnije industrijalizacije hrvatskog društva. Prema osobnim sjećanjima pisca ovih redaka još 50-tih i 60-tih godina 20. st. u selima uz Krku nedjeljom, i u dane manje zauzetosti (od proljeća do jeseni), na seoskim ulicama i trgovima, moglo se vidjeti kako netko čita (“otpiva”) “pismar” RU dok skupina od šest-sedam slušatelja povremeno glasno komentira. Mediteranski ugođaj.

To je pučko-prosvjetiteljski ep, odnosno njegov model “koji se svojim poetološkim osobinama ne oslanja ni na kakve književnopoetičke norme zapadnoeuropske epike”.⁴⁵ Štoviše, od prve dekade druge polovice 18. st. pod utjecajem poetike i estetike Kačićeva RU, događa se u hrvatskoj epici takav prijelom

⁴¹ D. Fališevac, *Kaliopin vrt II*, Split, 2003. str. 10.

^{41a} O tome kao i o elitnoj i narodnoj kulturi, hijerarhizaciji ukusa i socijalno-klasnom sustavu, o dvije kulture i uopće o hijerarhizaciji kulture piše S. Čolić u knjizi *Kultura i povijest*, Zagreb, 2002.

⁴² D. Fališevac, n. d. str. 16.

⁴³ “Svijest o klasnoj strukturiranosti društva ni u jednom od tih djela ne dovodi do društvenog antagonizma ili nagovara na pobunu, ali činjenica da se pojam klasnog u tim djelima ipak oblikuje kao značenjska jedinica i dimenzija aksiologije teksta nije zanemariva.” D. Fališevac, n. d. str. 17.

⁴⁴ D. Fališevac, n. d. str. 96.

⁴⁵ D. Fališevac, n. d. str. 100

da ga se može smatrati jednim “od najsnažnijih usjeka u književnoestetskoj i sociološkoj svijesti hrvatske kulturne i književne povijesti”.⁴⁶ Taj je i takav “tip naracije u stihu uspio prvi put integrirati hrvatski kulturni prostor u gotovo jedinstvenu cjelinu” (s izuzetkom dubrovačke kulturne sredine).⁴⁷ Tako dolazi i do stvaranja “novog položaja pisca u društvu”.

U sociologiji književnosti se smatra da “ne postoji direktna veza između vrijednosti jedne knjige i širine njene publike, ali postoji vrlo uska veza između egzistencije određene knjige i određene publike.”⁴⁸ Najbolji dokaz za tu tezu jest egzistencija Kačićeva *Razgovora ugodnog* od polovice 18. stoljeća do naših dana. Sociološka interpretacija analizira zašto je djelo “društvo prihvatilo”. Escarpit tvrdi da “najuže veze koje povezuju pisca s njegovom mogućom publikom jesu: jedinstvo kulture, jedinstvo očitosti i jedinstvo govora.”⁴⁹

Razmotrimo, ukratko, ovu tvrdnju na primjeru Kačićeva *Razgovora ugodnog*. Ako kulturu definiramo, u širem smislu, kao ukupnost načina života nekog društva⁵⁰, onda se može reći da čitateljska publika u hrvatskim zemljama i Kačić, makar je on obrazovan, u osnovi dijele istu kulturu.

Njihovi identiteti su više-manje identični s kršćanskim junacima, na “našoj strani” jer se bore za “našu stvar” (što može biti sloboda, vjera, zavičaj itd.)⁵¹.

Kačić je rođen, školovan, zaređen za svećenika, te počeo djelovati u vrijeme jedinstvene franjevačke provincije Bosne Srebrene koja se prostirala od mora preko Bosne i Slavonije do Budima u Ugarskoj. Govor franjevaca, njihove propovijedi i tiskana literatura bili su na tom prostoru u osnovi jedinstveni ili vrlo slični i posve razumljivi hrvatskim (i drugim južnoslavenskim) širokim narodnim masama.

Prema tome, doista je riječ o jedinstvu ili suglasju pisca Kačića i njegove čitateljske publike u većini hrvatskih zemalja kako u kulturi, (kao načinu života, značenjima, idejama i navikama koje se prenose s generacije na generaciju), očitovanju identiteta, (vjerskog, etničkog, zavičajnog) tako i u samom govoru (štokavski, pretežno ikavski govori).

⁴⁶ D. Fališevac, n. d. str. 102

⁴⁷ D. Fališevac, n. d. str. 103

⁴⁸ R. Escarpit, *Sociologija književnosti*, Zagreb, 1970. str. 91

⁴⁹ R. Escarpit, n. d. str. 124; Ovdje se misli na jedinstvo kulture pisca i njegove publike. Ne treba precjenjivati kulturnu homogenost jer postoje “razlike između kultura društvenih klasa, kultura muškaraca i žena i kultura različitih maraštaja koji žive u istom društvu.” Vidi: P. Burke, *Što je kulturalna povijest*, Zagreb, 2006. str. 34

⁵⁰ O definicijama i tipovima kulture vidjeti u knjizi M. Haralambos i M. Holbron, *Sociologija: teme i perspektive*, Zagreb, 2002., posebice poglavlje “Kultura i identitet” str. 883-933; Usporedi i A. Gidens, *Sociology*, Cambridge, 2001. Chapter 2: Culture and Society.

⁵¹ O identitetu i modernim i postmodernim teorijama o njemu te literaturu o tome vidjeti u radu S. Bjelajac i Š. Pilić, “Odnos identiteta i želje za priključenjem Hrvatske Europskoj Uniji studenata nastavnčkih studija u Splitu”, *Revija za sociologiju* Vol. XXXVI. br. 1-2 (2005): 33-54.

I stih i proza “prepričavaju junačke podvige, prezentiraju povijesnu faktografiju, oblikuju kataloge junaka i njihovih djela, obavješćuju čitatelja o izvorima građe i sl.”⁵² Pjesme su raspoređene kronološki unutar nekog tematskog kruga. Dukić razlikuje dva kompozicijska tipa pjesama RU, prvi nešto zastupljeniji *fabularni* i drugi *kataloški* tip pjesama (atribucije likova/junaka i njihovih junačkih djela). Funkcija im je pohvalnička pa se još nazivaju i pohvalnice. Pohvalnica obrađuje najmanje tri junaka ili tri njihova djela. Pohvalnice su najviše vezane na Dalmaciju i zbivanja u posljednja tri mletačko-turska rata. Dio kataloških tj. pohvalničkih pjesama opjeva junake i njihova djela u Pokrčju.

U tzv. drugom dijelu RU “najveći broj pjesama opijeva mjesne događaje ili, još točnije: sudbine hrvatskih mjesta u stoljetnomu životu, posebice u odnosu prema Turcima, najviše iz vremena Kandijskoga rata.”⁵³

Među pjesničkim pohvalama⁵⁴ opet je najviše pjesama iz Dalmacije, a neke su među njima “panegirički hvalospjevi”. Pjesme koje upravo veličaju značajne likove u borbi protiv Turaka, kao i neke povijesne datume određenih mjesta, mogu se klasificirati, smatra Botica, kao “prigodnice” i “počasnice”. I popriličan broj takvih pjesama odnosi se na područje od Knina do Šibenika, odnosno na širi prostor porječja rijeke Krke. *Razgovor ugodni* zapravo cijeli je “stanovito rodoslovno stablo junaka, obitelji, plemena, naroda koji su se istakli u borbi s Turcima.”⁵⁵

U središtu su Kačićeve pažnje oni junaci koji pripadaju narodnoj memoriji, njegovoj “kolektivnoj svijesti”. Pjesmu o knezu Nakiću (br. 61) smatra se paradigmatskom za jedan “niz pjesama”. Opjevao je Kačić njegove pothvate u preko dvadeset borbi protiv Osmanlija. Botica ističe kako se na primjeru ove pjesme “vidi sposobnost Kačićeva deseterca za vrsno pripovijedanje”, odnosno njegovo “izabrano stiliziranje i iz usmene poezije i njegovo vlastito domišljanje”.⁵⁶ “Kačić uglavnom pjeva o gornjem društvenom sloju, mada mu je ideal junaštvo kao takvo, bez obzira na društveni status ojunachenoga.”⁵⁷

Radi se o društvu međusobnog poznavanja, u kojemu, kao što kaže H. Mendras kulturna homogenost postoji unatoč socijalnoj raznolikosti.⁵⁸ Stoljećima se na širem prostoru mletačko-osmanske granice, pa i u Pokrčju, naročito u onim krajevima udaljenijima od mora, zbog uvjeta i načina života, održavala svijest po

⁵² D. Dukić, *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*, Split, 2002. str. 28

⁵³ S. Botica, n. d. str. 42.

⁵⁴ Botica razlikuje tri veće skupine pjesama u RU (1) verzificirani sažetak kroničkih struktura, (2) velike bitke i (3) pjesničke pohvale ‘uglednim’ obiteljima, mjestima, junacima i događajima. Usporedi: S. Botica, n. d., posebice odjeljak: *Tipični modeli obrade*, str. 79-98).

⁵⁵ S. Botica, n. d. str. 94

⁵⁶ S. Botica, n. d. str. 97

⁵⁷ S. Botica, n. d. str. 52

⁵⁸ Usporedi: H. Mendras, *Seljačka društva*, Zagreb, 1986.

kojoj su pljačka i ubojstva (“ekonomija pljačke”) “herojski podvig a ne zločin”. Da se budućim naraštajima ostavi trajna uspomena o viteškim podvizima predaka pobrinuo se i Kačić svojim *Razgovorom ugodnim*.

Dobro zapaža Botica da Kačić “oblikuje svijet u kome se ne događa ništa izvan ratovanja”, jednako kao što nam o onodobnom stvarnom svijetu kazuje Šilobadović u svojoj kronici. Prema RU samo je Matija Nakić u šest pohoda na Turke odsjekao 342 glave!

Evo kako taj svijet izgleda prema zapisima Šilobadovića:

“1686., miseca juni na 3. Arambaša Nakić Mata (!), samo 2 hil(j)ade ljudih, porobih Župan, potom i Stipanjiće u Dumnu. Popali, porobi, smače tako kako val(j)a, posika Turaka veće od 50, živi 25 odve(dve)o 25 dice, bula što su mogli, robe svakojake što je moga ko nositi, male živine 800. konja veliki 20 a ostali konja i goveda 200. Ubiju kadiju, još go(s)pode tu(r)ske koliko su mogli. Tako se dobivah! Turci naša 2 ubiše a 7 rane, veće ništa. I kule Vlahovića i ona se ne dala užeci i još je bilo u njo(j) 7 sužanja karšćane (!) ter vrli. Amen.”⁵⁹

U pjesmi (br. 77) o Šibeniku prepoznaje se “nešto poletniji tipičan kačićevski opis tijeka bitke”.⁶⁰

I muslimanski junaci, likovi RU, zastupljeni su na tom području, bilo da potječu s toga prostora bilo da im je taj geografski prostor poprište borbi, četovanja i haranja. Među njima je i jedan od istaknutijih likova muslimanske epike i povijesnih zbivanja - Mustaj-beg lički.

Za ilustraciju socijalne strukture Pokrčja u *Razgovoru* navodimo likove (te njihove socijalne statuse i društvene uloge) u dvjema pjesmama, br. 80 i 98.

Pjesma br. 80 (o opsadi Šibenika 1647.)

- Car (sultan)	- Ibrahim, paša bosanski
- Mehmed Tečelija, paša	- vojska (turska, izginula)
- kapetan	- 50 hiljada vojske (turske)
- general	- gospoda grada Šibenika
- kadune/ljubovce	- hodže i hadžije
- Frane Posidarac, knez	- don Stipan Surić, kavalir
- Deli - Marković od Makarske	- Arbanasa Kruta, kolunel
- kapetani i mladi serdari	- providur Toma Kontarin
- vila	- plaćeni soldati (mletački)

⁵⁹ Šilobadovićeve kronika obuhvaća razdoblje od početka 1662. do 1686. (s dodatkom do 1690. godine) i doista se tu izvan ratovanja i četovanja malo što događa. Usporedi: “Šilobadovićeve kronika”, *Makarski ljetopisi*, Priredio J. Soldo, Split, 1993. str. 15-68.

⁶⁰ S. Botica, n. d. str. 179

- četiri hiljade vojnika	- i toliko (tj. 4000) mladih
- Smiljanić	krajišnika Kotaraca i Šibenčana
- mladi alaj - bezi	- Janko Mitrović
- Turci	- topdžije
- janjičari	- Nimci (Nijemci) i Latini
- vojska principova (izgibe)	- Mijagustović
- careve delije	- Foškul đeneral/ban
- muftija, veliki hodža	- sluge.

Pjesma br. 98 (o kninskim vitezovima)

- rascviljene majke	- sestrice u crnom
- bani	- Turci
- biskupi	- ban Marčinko
- vitezovi	- Korner
- duždevi junaci	- silne megdandžije
- Mitar Sinobad, kapetan	- roblje od Glamoča
- dužd	- gospoda turska i latinska
- Ivan/Jovan Sinobad, kavalir i serdar	- mladi krajišnici Turci
- paša Akuzal	- mladi krajišnici (mletački)
- Makrem Komanija, silni turski junak	- dvjesto junaka Turaka
- Ibrahim Pakvić, delija	- Sinobad i krajišnici robe sve od
	Livna do Majdana
- starci	- mladi Milovan Ugrinić
- roblje	- Nakić
- dva Turčina: barjaktar i njegov drug	- serdar Simić
- stare delije i junaci (suvremenici)	- Nikola Knežević, pobratim Simića
- Jovan Karabua, harambaša i kapetan	- Marko Džepinović, silni konjik i
	ljuti zmaj
- 50 posječenih Turaka	- braća Marko i Jure Valičijić
	(dva zmaja ognjena)
- Turudić beg, od Glamoča (posječen)	- Grgur Mirković, delija
- silni Gavran, barjaktar od Glamoča	- Petar Bilušić, junak
(pogubljen)	
- vojska careva	- vojska principova.
- Crljenko od Knina (bije boj s	
kraljem od Prušije)	
- Terezija, ugarska kraljica i rimska	
cesarica	
- starac Mjelovan i njegov pobre	
Radovan.	

Od ukupno 137 pjesama RU najmanje 24 pjesme ili opisuju borbe na porječju rijeke Krke (od Grahova do Šibenika) ili opisuju likove s tog područja.

Među povijesnim hrvatskim istaknutijim ličnostima iz starijeg razdoblja (njih dvadesetak) od Frankopana do Draškovića, najmanje su dvojica vezana uz porječje Krke, ako ne drugim, a ono podrijetlom i to: Marko Mišljenović, hrvatski ban, rođen u Kamičku uz lijevu obalu Krke (između Visovca i Roškog slapa) i Nikola Šubić Zrinski čiji su preci, prije preseljenja u Zrin, poznatiji kao knezovi Bribirski.

Na prostoru oko Krke u doba Kačićeva stvaranja RU, tj. sredinom 18. stoljeća, živjeli su pored Hrvata i pravoslavni Srbi. O junacima pravoslavcima u borbi s Turcima Kačić također pjeva. Stoga u proznom tekstu i kaže: "Ne razumim ja, moj blagodarni štioče rišćanine, zlo govoriti od rišćana,... (...) A vami nosim čast i svako poštenje kakono junakom, vitezovim i gospodi slovinskoj, ..." ⁶¹ U stihovima o Šandiću poziva se na "pisne i popivke" koje se o njemu "pivaju" kao na svjedočanstvo, dokaz. Kačićeve pohvale junacima i njihovim podvizima "često djeluju pretjerano i bez mjere" ⁶² što se odnosi na njegove junake na cijelom hrvatskom prostoru, a ne samo na prostoru Pokrčja.

Kao što u prvoj rečenici svoje knjige o Kačiću reče Stipe Botica: "Fenomen fra Andrije Kačića Miošića prati više od četvrt tisućljeća" ne samo "hrvatsku književnu povijest i kritiku", nego također još i "kulturologiju i sociologiju, a njegov je *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* trajna, zagonetna i neiscrpna tema." ⁶³

Prostor u porječju rijeke Krke obilježen je Osmanlijskom okupacijom osim uzanog prostora uz more, gdje se čuo "turski pjetao" a kojega su još i prije zaposjeli Mlečani. To je prostor mletačko-osmanlijskih ratova, upada, opsjeda i zasjeda, četovanja, pljački i paleža, pustoši i migracija. Dakle, taj sukob Mletačka Republika - Osmansko Carstvo je "stvarni kontekst" *Razgovora ugodnog*. Budući da je Kačić poznavao dobro taj prostor i ljude u tom prostoru i budući da je "umio progovoriti po mjeri tog" priprostog čovjeka dogodilo se "začudno suglasje između autora, kolektivne svijesti i društvene stvarnosti" ⁶⁴.

Usudujemo se tvrditi da je Kačić dobro poznavao porječje rijeke Krke. On je poznavao to područje Hrvatske ne samo stoga što je deset godina živio i djelovao u Šibeniku. Sam u RU često spominje Karin, a u Karinu je samostan njegove franjevačke provincije, doduše nešto zapadnije od porječja Krke. Na samoj Krki je samostan Visovac, a i u Kninu je također samostan. Spomenute samostane i

⁶¹ *Razgovor ugodni* (pr. Vončina) str. 443.

⁶² S. Botica, n. d. str. 187.

⁶² a «Upravo prostor, na kojem se preklapaju različite 'životne sredine' različitih socijalnih grupa, postaje veoma važan kao jedinstvena podloga kultura različitih socijalnih zajednica», tvrdi Laura Šakaja u Uvodu svoje knjige *Kultura i prostor*, Zagreb, 1999. str. 9.

⁶³ (Vidi: Botica, Stipe, *Andrija Kačić Miošić*, Zagreb: Školska knjiga; Filozofski fakultet; Split: Zbornik "Kačić", 2003. - 332 str. Citirano mjesto na str. 7)

⁶⁴ S. Botica, n. d. str. 9 i 10.

po koju župu Kačić je vjerojatno obilazio kao član provincijske uprave i tako je neposredno mogao dobro upoznati krajeve uz rijeku Krku.

S. P. Novak ukazuje na to da RU hrvatskoj čitateljskoj publici “pokazuje zbilju njihove mitološke i kolektivne svijesti, osvjetljuje im kulturu koja je upravo pod pritiskom prosvijećenosti gubila stvarni smisao...”⁶⁵ RU je i “oproštaj od tradicije, taj mitološko povijesni sažetak malo je tko u Hrvatskoj uopće bio sposoban do kraja odčitati”. A takvi “čitatelji živjeli su u gradovima”. Međutim, većina je čitatelja “knjigu čitala kako nije napisana, kao izravan priručnik domaće mitologije, kao prikaz vlastite slavne prošlosti i kao najavu još slavnije budućnosti.”⁶⁶

Dalje navodi da je to “dvosmislena knjiga” u kojoj se Hrvatska prikazuje “onakvom kakva jest, zatucana, ali ponosna”, jadna, utamničena. U RU Kačić je “zaustavio jednu prošlost” i “predao najprije ukusu vlastitih ruralnih čitatelja” i “predromantičarskoj Europi” tu “enciklopediju za Morlake”.⁶⁷

S obzirom na to, da je Kačiću, prema vlastitoj izjavi u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*, glavni cilj u književnom djelu prikazati tko je junak bio, pogledajmo atribut junak i slične kao što su delija, vitez i dr. (Vidjeti Tablicu 1).

Tablica 1 Atribuiranje Turaka i kršćana u *Razgovoru ugodnom*⁶⁸

Turci			Kršćani		
Atributi	Učestalost javljanja	Broj pjesama	Atributi	Učestalost javljanja	Broj pjesama
zulumčari	6	5	junak	317	71
aramija	5	2	vitez	276	75
junak	64	38	delija	77	29
vitez	47	31	strahovita vojska	1	1
strahovita vojska	3	3	čestiti kralj	1	1
delija	51	35	(pri)vedri dužd	4	3
nekršćeno roblje	1	1			
čestiti car	35	23			

Izvor: Prerađeno prema tablicama na str. 107-108. u knjizi: D. Dukić, *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Zagreb, 1998.

⁶⁵ S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3: *Od Gundulićeva poroda od tmine do Kačićeva Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* iz 1756., Zagreb, 1999. str. 925-930.

⁶⁶ S. P. Novak, n. d. str. 927.

⁶⁷ S. P. Novak, n. d. str. 929 i 926.

⁶⁸ D. Dukić je i tablično prikazao sastav i frekventnost Kačićeva vrednovanja likova suprotstavljenih tabora (Turci naspram Mi-tabora) i u njegovim epskim pjesmama i u pohvalnicama (odvojeno). On razlikuje, u skladu s koncepcijom svoje knjige, tri tipa atribuiranja (imenovanja): proporcionalni, ekskluzivni i neproporcionalni. Usporedi: D. Dukić, *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Zagreb, 1998. Za potrebe ovog rada ovdje smo naprosto zbrojili frekvencije i od 23 atribuiranja “uzeli” osam kod Turaka i od 24 kod Mi-tabora uzeli šest. Moguće greške, svakako, treba pripisati meni.

Na turskoj strani najčešće se javljaju atributi: junak, delija, i vitez, ujedno i u najvećem broju pjesama, dok na kršćanskoj strani nalazimo isti redosljed oznaka likova ali i preko pet puta češće (junak, vitez).

Kačić je i sam uočio gomilanje “ključnih riječi” u svojim pjesmama: “nahodiće se u svim iste riči, kakonoti ove: junak, vitez, delija, levanta, zmi-ja, zmaj, vuk, lav, soko, ovce, gnizdo sokolovo i mač, sablje, kopje, Kraljević, Kobilic, Zrinović, kolajne, medalje, dukale, odsicaše, robje dovođaše itd”⁶⁹.

U pj. (br. 99) o vitezovima iz drniškog kraja, za koju je nakon pojedinačnog pobranja Botica u svojoj knjizi, utvrdio da predstavlja “hiperbolično hvaljenje junaka”, ima i nekoliko “pridivaka” (nadimaka) što svjedoči da je “o nekim likovima očito je bilo usmenih anegdotskih priča”.⁷⁰

I pjesma br. 80 odnosi se na područje oko Krke, ovoga puta na grad uz more na ušću rijeke, tj. na obranu Šibenika 1647. godine, čije smo likove prethodno naveli od sultana, Mehmeda Tekelije, generala Foškula... a bitka je - jedna - “od najpreciznije obrađenih u Kačićevu djelu”.⁷¹

Analizom i interpretacijom pjesme o Primoštenu (pj. br. 95) dolazi se do zaključka da je Kačić dobro procijenio sposobnost “običnih ljudi” da razumiju simbolični govor i sve tradicijsko.⁷²

Novak ističe da RU zbraja postojanje naroda i mitologije te je ta knjiga “ukoričila okolnosti njegovih bivših sreća”.⁷³ To da se Kačić u RU rukovodi povijesnim izvorima i usmenom predajom slično je književno oblikovanoj povjesnici “drugih naroda i kultura” naročito u “europskome kulturnom krugu” i istočno-mediteranskom bazenu.⁷⁴

3.2. Toponimi i junaci iz porječja rijeke Krke u Razgovoru ugodnom

U ovom odjeljku tablično ćemo prikazati imena naselja, utvrda i drugih toponima u porječju rijeke Krke, te imena junaka i njihov društveni položaj na tom prostoru navodeći i broj pjesme u kojima se ti junaci javljaju. (tablice 2. i 3.).

⁶⁹ Kačić, *Razgovor ugodni* (pr. Vončina), str. 869.

⁷⁰ S. Botica, n. d. str. 200.

⁷¹ Isto, str. 180-181.

⁷² S. Botica, n. d. str. 196.

U njegovoj knjizi od teksta V. poglavlja *Interpretacija Razgovora ugodnog* gotovo jedna trećina odnosi se na likove i mjesta u porječju rijeke Krke (posebice str. 169-200).

O odnosu povijesti i sadašnjosti i odnosu nas danas prema tradiciji i tradicijskom mišljenju dovoljno je vidjeti knjigu: Dunja Rihtman-Auguštin, *Struktura tradicijskog mišljenja*, Zagreb, 1984.

⁷³ S. P. Novak, n. d. str. 925.

⁷⁴ Više o tome: S. Botica, n. d. str. 38.

Tablica 2: Toponimi u porječju rijeke Krke u Razgovoru ugodnom

<i>Redni broj</i>	<i>Toponimi</i>	<i>Učestalost javljanja</i> ⁷⁵	<i>Napomena</i>
1.	Boraja		selo u šibenskom kraju
2.	Bribir	2 x	staro naselje
3.	Bukovica		predio uz desnu obalu Krke
4.	Čikojla		Tako je naziv rijeke pisao i akademik S. Gunjača, a tako se i danas u narodu izgovara.
5.	Danilo	4 x	selo
6.	Drniš	8 x	grad
7.	Dubravice		selo uz desnu obalu Krke
8.	Grahovo	više od 9	naselje u BiH
9.	Jadretovac	2 x	selo istočno od Šibenika
10.	Kamenar planina		“Viknu vila s Kamenar-planine” iznad Šibenika. Znači, gdje Kačić poznaje teren imenuje i manje geografske objekte.
11.	Kaštel sv. Ivana	4	tvrđava u Šibeniku
12.	Ključice		Tvrđava Ključ uz Čikolu na Miljevcima
13.	Knin	14 x	grad
14.	Kosovo polje	3 x	kod Knina
15.	Krapanj	2 x	otočić kod Šibenika
16.	Krka		rijeka
17.	Mandalina	3 x	naselje, danas dio Šibenika
18.	Kotar(i)	više od 30	predio u Sj. Dalmaciji
19.	Neorić	2 x	selo kod Muća; tvrđava
20.	Ogorje	2 x	selo ispod Svilaje
21.	Ostrvica		selo; utvrda
22.	Otres	4 x	selo, klanac, izvor
23.	Petrovo polje	9 x	kod Drniša
24.	Postinje	2 x	selo nedaleko Vrbe
25.	Primošten	4 x	naselje uz more
26.	Promina	2 x	planina i kraj (župa)

⁷⁵ Oznaka “x” ne znači da se neki toponim javlja toliko puta nego **na toliko stranica** u *Razgovoru ugodnom*. Dakle, Boraja i Rupe i dr. javljaju se samo na po jednoj stranici, a Drniš na osam, Mandalina na tri, Promina na dvije itd.

27.	Rakitnica		selo
28.	Rupe		selo uz desnu obalu Krke
29.	Šitno		selo
30.	Skradin	5 x	grad
31.	Suhi Dolac		selo
32.	Šibenik	27 x	grad
33.	Tičevo		planina
34.	Tisno		selo
35.	Varivode		selo
36.	Varoš		Šibenik
37.	Vitrenjak		iznad Boraje
38.	Vodice	2 x	selo, danas grad
39.	Vrbnik		selo
40.	Vrljika	2 x	naselje, utvrda
41.	Vrpoljac	4 x	Vrpolje - istočno od Šibenika
42.	Zagorje	13 x	Zagora
43.	Zečevo	2 x	zapadno od Krke
44.	Žegar	2 x	naselje u Bukovici
45.	Žirje		otok kod Šibenika

Najučestalije se, u pjesmama koje dotiču taj prostor, javljaju gradovi Šibenik, Knin, ali i Grahovo i Drniš, te Skradin, područje Zagore i Petrovo polje, te Otres (“staro razbojište”), Primošten, Danilo itd. (od Tičeva do Tisnog).

Lokalitete i društvenu strukturu porječja Krke u *Razgovoru* možemo sagledati iz pregleda (nešto manje od pedesetak) toponima i gotovo sto i pedeset likova junaka (u tablicama 2 i 3). Ovi podaci govore i o prostornoj i o društvenoj pokretljivosti likova što može biti predmet neke druge rasprave.

Tablica 3: Popis likova iz porječja rijeke Krke u Razgovoru ugodnom

Red. br.	Imena likova	Titule (društveni položaj)	Broj pjesme
1.	(H)Asan-beg	sudionik opsade Šibenika 1646. godine, sinovac Sejdijić paše	79
2.	Atlagić-beg,	turski vojskovođa u napadima na Kotare i Šibenik za Kandijskog rata	pj. 79, 90 i 130
3.	Babačić, Šimun	megdandžija od Šibenika	pj. 94
4.	Berović, Bariša	megdandžija od Šibenika	pj. 94
5.	Bibić	plemić od Zagorja	pj. 18
6.	Bilušić, Petar	junak od Knina	pj. 98
7.	Blažević, Bariša	junak od Primoštena	pj. 94
8.	Bogetić, Šimun	s Miljevaca (Drniš), ispod Promine	pj. 94
9.	Butković, Andrija	vitez i delija od Drniša, došao od Karlovca grada	pj. 99
10.	Crljenko, Crljenković	Petar, kolonel od Knina	pj. 98
11.	Cvitanović, Stipan	megdandžija iz Primoštena	pj. 96
12.	Čolak, Amet	zarobljenik u ratu 1715.-1718.	pj. 99
13.	Čolak, Despot	iz Zagorja "zmaj i junak"	pj. 99
14.	Dadić, Mijovil	"ljuta zmija" iz Mandaline	pj. 94
15.	Dagović beg	poginuo u Vrpoljcu kod Šibenika	pj. 61
16.	Derviš paša	sudionik opsade Šibenika 1646.	pj. 77
17.	Divnić, Danijel	od Šibenika sudionik Kandijskog rata i pregovarač s Osmanlijama. Brat povjesničara Franje Divnića	pj. 94
18.	Divojević, Marko	od Zagorja	pj. 18
19.	Dobrović, Marko	od Šibenika	pj. 94
20.	Draganić, Frane	vitez iz Šibenika	pj. 94
21.	Džepinović, Marko	vitez, megdandžija i "ljuti zmaj" iz Promine	pj. 98
22.	Fenče	kolonel od Šibenika (kasnije djeluje u Drnišu, gdje se po njemu i danas jedan kvart naziva Fenčevina)	pj. 96
23.	Gulin, Gulinović, Frane	harambaša od Šibenika	pj. 94, 97
24.	Janković, Stojan	jedan od najistaknutijih morlačkih vođa u Ravnim kotarima itd. Ovdje je uvršten jer je bio zapovjednik Ostrovice 1671. godine.	Javlja se u više od desetak pjesama od 65. do 137.

25.	Jović, Iveško	kapetan iz Ravnih kotara	pj. 88
26.	Jurić	pleme iz Primoštena	pj. 96
27.	Jurić, Danijel	iz Primoštena, kolunel	pj. 96
28.	Jurić, Grgur	iz Primoštena “silni junak”	pj. 96
29.	Jurislavić, Mirko	iz Primoštena (prebjeg iz Bosne) vitez,	pj. 95
30.	Jurišić, Jovan	junak, starinom Bošnjak, potom Primoštenac	pj. 95
31.	Jurišić, Mijat	golemi junak od Šibenika	pj. 94
32.	Karabuva, Jovan	harambaša od Knina	pj. 98
33.	Katić	kapetan od Podstinja (podrijetlom iz Broćna)	pj. 115
34.	Knežević, Nikola	vitez od Knina	pj. 98
35.	Kninjani	stanovnici Knina	pj. 98
36.	Kosirić, Krsto	vitez od Šibenika	pj. 94
37.	Kosirić, Melkior	knez od Šibenika	pj. 94
38.	Kosirić, Miho	megdandžija i vitez od Šibenika	pj. 94
39.	Kosirić, Stipan	kolunel od Šibenika	pj. 94
40.	Kosmatić, Jovan	iz Primoštena (prebjeg iz Bosne)	pj. 95
41.	Kosmatić, Stojiša	kapetan iz Primoštena	pj. 96
42.	Kotarani/Kotarci	stanovnici Ravnih kotara	javlja se u desetak pjesama od 5. do 128.
43.	Kotarke/Kotarkinje		pj. 7, 87
44.	Krstulović, Mate	junak iz Primoštena	pj. 96
45.	Kuna	Asan-aga, poginuo je pod Kninom	pj. 89, 130, 137
46.	Laborović, Frane	od Šibenika	pj. 97
47.	Laborović, Ive	od Šibenika “sivi soko”	pj. 94
48.	Laća	četovođa s Dubravica,	pj. 88
49.	Linjičić	ispod Šibenika, svat S. Kristića	pj. 18
50.	Lugović, Marko	od Šibenika, junak i četovnik	pj. 94
51.	Ljutica, Bogdan	od Zagorja, megdandžija	pj. 99
52.	Mandarić, Pavao	od Zagorja, delija i četovođa	pj. 99
53.	Mandušić, Vuk Vučen	iz sela Rupe u skradinskom zaleđu, kod Roškog slapa. Poginuo 1648. kod kule Zečevo pokraj Đevrsaka.	pj. 94, 96, 112, 130.
54.	Marčinko/Marčinković	ban, od Knina, dokumenti ga navode u prvoj polovini 16. st.	pj. 9.

55.	Maričić, Mate	iz Šibenika, vitez	pj. 94
56.	Marinović, Joko	iz Primoštena, sudionik bitke za Kandiju	pj. 96
57.	Markovinović	iz Mandaline, junak	pj. 94
58.	Martinušević	Jedan iz velikaške obitelji Martinušević. Majka kardinala Utješinovića iz Kamička bila je Martinušević, a ta je obitelj dala i skradinskog biskupa itd.	pj. 18
59.	Matas, Stipan	od Drniša, megdandžija	pj. 99
60.	Matić, Jerolim	iz Petrova polja, vitez	pj. 99
61.	Matić, Nikolica	iz Petrova polja, knez	pj. 99
62.	Matić, Stipan	iz Petrova polja, vitez i plemić	pj. 131
63.	Mijagustović	Ivan Miagostović, zapovjednik bojnog broda pri obrani Šibenika 1647.	pj. 80
64.	Miljković, Šimun	iz Ravnih kotara, zapravo prema Kačiću rodom iz Bukovice, a na glasu serdar od Kotara (Inače je bilo više Miljkovića od Kotara (4-5) koje se može spomenuti da su ratovali oko Krke)	pj. 88
65.	Mirilović	od Zagorja	pj. 18
66.	Mirković, Grgur	od Knina, megdandžija	pj. 98
67.	Mirković, Mate	iz Primoštena, delija	pj. 96
68.	Mišljenović, Marko	iz Kamička, danas ostaci grada na području sela Brištani, uz samu lijevu obalu Krke. M. M. je bio hrvatski ban (1506-07)	pj. 83
69.	Močivuna, Vuk	harambaša, poginuo u borbi s Turcima 1666.	pj. 87, 89, 90, 130
70.	Munić, Marko	iz Primoštena, barjaktar	pj. 96
71.	Munjić, Lovre	iz Primoštena, svećenik borac protiv Osmanlija	pj. 96
72.	Nakići	glasoviti bosanski plemići	pj. 61, 98, 137
73.	Nakić, Grgur	od Drniša, serdar	pj. 61, 99, 103, 117
74.	Nakić, Martin	vitez od Drniša, brat Matijaša	pj. 61, 99
75.	Nakić, Matija, Matijaš	od Drniša, harambaša, knez, serdar, u 2. polovini 17. st.	pj. 61, 65, 99, 119, 131
76.	Neorić	ban od Muća, zapravo iz tvrđave Neorić	pj. 18
77.	Omeljčić, Dujam	od Šibenika, poginuo u Cetini	pj. 130
78.	Omeljčić, Vid	od Šibenika, poginuo na Livanjskom polju	pj. 130

79.	Omeljić	od Šibenika, sedam braće, svi izginuli u borbi s Turcima. (Inače se jedan Omeljić javlja u povijesnim dokumentima 1647. i to iz Čitluka u Promini.)	pj. 94
80.	Ormuš	paša ("pade na Grahovo")	pj. 92, 99
81.	Pakčevići	od Šibenika, junaci	pj. 94
82.	Paković, Mato	od Šibenika, uskočio iz Bosne u Primošten	pj. 95
83.	Pavasović, Marko	vojvoda i serdar, od Skradina	pj. 88
84.	Pavasović, Milan	vojvoda i serdar, od Skradina	pj. 88
85.	Pelajić, Luka	poginuo "više Knina"	pj. 88
86.	Perišić, Vuk	iz Ravnih kotara, megdandžija	pj. 88
87.	Perinović, Andrijaš	od Tisnoga, kapetan	pj. 87
88.	Perinović, Martin	od Tisnoga, sin Andrijaša, kapetan megdandžija	pj. 87
89.	Piljići	prezime (množina)	pj. 88
90.	Pladojević, Radoslav	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 95
91.	Popović, Dragojlo	od Šibenika, ratnik	pj. 94
92.	Poznanović, Stojiša	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 95
93.	Pragošević, Radak	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 95
94.	Pribislavić, Cvitan	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 95
95.	Pribislavić, Radalj	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 95
96.	Primoštenci	stanovnici Primoštena kod Šibenika	pj. 95
97.	Prkijić	branitelj Šibenika 1647.	pj. 94
98.	Purkević, Grgur	od Šibenika, uskočio iz Bosne	pj. 95
99.	Rade od Kosova	suborac Juriše Senjanina	pj. 121
100.	Radešić, Bogdan	iz Primoštena, kapetan	pj. 96
101.	Radić, Petar	zv. Šare, iz Zagorja, "silni vitez"	pj. 99
102.	Radić, Stipan	iz Primoštena, pomorac, ratnik	pj. 96
103.	Radmanić, Radoslav	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 95
104.	Radmanić, Ursan	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 96
105.	Radnići	"junački rod" iz Drniša i Zagore	pj. 99, 137
106.	Radnić, Grgo	od Drniša, kavalir i megdandžija	pj. 99
107.	Radnić, Jure	iz Sitnoga, barjaktar	pj. 99
108.	Radnić, Mijo	zv. Armanda, ratnik	pj. 99
109.	Radoslavić, Ursan	iz Primoštena, uskočio iz Bosne	pj. 95

110.	Rajčević, Filip	od Šibenika, četovođa	pj. 94
111.	Rajković	od Ogorja	pj. 18
112.	Rakitić, Jovan	od Šibenika, četovođa	pj. 94
113.	Rupljani	stanovnici sela Rupe kod Roškog slapa na Krki	pj. 61
114.	Seralić, Vid	iz Šibenika, harambaša	pj. 94
115.	Šimić	od Knina, serdar	pj. 98
116.	Sinobad, Jovan	od Knina, serdar, vitez i guvernadur	pj. 98, 131
117.	Sinobad, Mitar	od Knina, kapetan	pj. 98
118.	Sinobadi	kapetani i serdari, starinom iz BiH	pj. 137
119.	Sitničić	od Kosova polja	pj. 18
120.	Don Sorić, Stipan	svećenik, župnik Gorice, god. 1647. prešao na stranu Mletačke Republike s 300 boraca u bitci za Šibenik. Istakao se u borbama za Drniš (1648.). Živa su ga Turci oderali i nabili na kolac kod Ribnika, 1648.	Pojavljuje se u sedam pjesama od br. 63 do br. 137
121.	Staničić, Bogdan	iz Primoštena, uskok iz Bosne	pj. 95
122.	Šandić, Jovan	harambaša	pj. 94, 130
123.	Šare	buljumbaša	pj. 89
124.	Šarić, Cvijan	serdar, od Šibenika	pj. 94
125.	Šibenčani	stanovnici grada Šibenika	pj. 77, 80, 119
126.	Šimunić	od Šibenika, vitez	pj. 94
127.	Šizgorić	od Šibenika, vitez	pj. 94
128.	Šubić	od Bribira	pj. 18
129.	Šupuk(ović), Marko	od Šibenika, ratnik	pj. 97
130.	Tečelija Mehmed, (Tekelija)	bosanski paša, zapovijednik napada na Šibenik 1647.	pj. 80
131.	Ugrinić, Milovan	četovođa, od Knina	pj. 98
132.	Ugrinović ban	“u Čikojli od Ključica grada”	pj. 18
133.	Usein	iz Knina	pj. 98
134.	Valičević, Rade	iz Primoštena, uskok iz Bosne	pj. 95
135.	Valičić (vjerojatno danas Validžić), Marko	iz Promine, “Zmaj ognjeni”	pj. 98
136.	Valičić, Jure	iz Promine “Zmaj ognjeni”	pj. 98
137.	Vejić	ispod Neorića, kapetan	pj. 115
138.	Veseljковиć, Vule	iz Primoštena, uskok iz Bosne	pj. 95
139.	Vidajević, Frano	iz Primoštena, uskok iz Bosne	pj. 95

140.	Vlaić, Mijovil	megdandžija iz Ravnih kotara	pj. 88
141.	Vodičani	stanovnici mjesta Vodice	pj. 77, 78
142.	Volić, Stipan	ratnik iz Primoštena	pj. 96
143.	Volić, Tomaš	konjanik iz Primoštena	pj. 96
144.	Vukšić, Ivan	iz Mandaline, ratnik	pj. 94
145.	Vukšić, Jure	iz Mandaline, ratnik	pj. 94
146.	Zdajinović, Jovan	iz Primoštena, uskok iz Bosne	pj. 95
147.	Zoričić, Božo	ratnik od Drniša	pj. 99
148.	Zoričić, Rade	iz Primoštena, uskok iz Bosne	pj. 95

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Porječje rijeke Krke u geografskom smislu funkcionalno se sastoji od tri mikroregije: šibenske, drniške i kninske. Kačić u *Razgovoru ugodnom* pjeva i o krajevima i o gradovima uz Krku.

Na tom su području (Pokrčja) u razdoblju od 16. do 18. st. postojale i turske i mletačke krajine kao dio vojne organizacije pograničnog područja Osmanskog Carstva i Mletačke Republike.

O jednim i drugim krajišnicima (Osmanskim, muslimanskim i mletačkim, kršćanskim) pjeva Kačić u *Razgovoru*. Najmanje 24 pjesme, što znači svaka peta - šesta pjesma od njih 137 u *Razgovoru*, opisuje krajeve i junake u porječju rijeke Krke.

Iako rijeku Krku izravno spominje samo jednom i to u pjesmi o Vuku Močivuni (kada turska vojska prođe "priko Krke, priko vode ladne") iz tablica 2. i 3. vidljivo je da Kačić s područja Pokrčja donosi pedesetak toponima i oko 150 likova bilo s toga područja bilo da djeluju na tom području.

Smatramo da je Kačić dobro poznao Pokrčje i to ne samo iz izvora onodobne historiografske literature i arhivske građe nego iz (djelomičnog) poznavanja terena i potomaka ili rođaka onih o kojima pjeva. Razloge značajne zastupljenosti krajeva i likova iz porječja rijeke Krke i njihovih ratničkih pothvata u stihovima RU trebalo bi detaljnije istražiti.

LITERATURA:

1. Bjelajac, Slobodan; Pilić, Šime, "Odnos identiteta i želje za priključenjem Hrvatske Europskoj Uniji studenata nastavnčkih studija u Splitu, *Revija za sociologiju* Zagreb Vol. XXXVI, br. 1-2 (2005) str. 33-54.
2. Botica, Stipe, *Andrija Kačić Miošić*, Zagreb-Split, 2003.
3. Burke, Peter, *Što je kulturalna povijest*, Zagreb, 2006.
4. Čolić, Snježana, *Kultura i povijest*, Zagreb, 2002.
5. Dragić, Marko, "Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u Razgovoru ugodnom i tradiciji", *Školski vjesnik*, God. 52, br. 3-4, (Split), 2003. str. 283-295.
6. "Drniš 1494-1994." *Ethnologica Dalmatica*, Vol. 3, Split, 1994.
7. Dukić, Davor, *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Zagreb, 1998.
8. Dukić, Davor, *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*, Split, 2002.
9. Eagleton, Terry, *Ideja kulture*, Zagreb, 2002.
10. Escarpit, Robert, *Sociologija književnosti*, Zagreb, 1970.
11. Fališevac, Dunja, *Kaliopin vrt II*, Split, 2003.
12. Friganović, Mladen, *Polja gornje Krke*, Zagreb, 1961.
13. Friganović, Mladen, "Šibenska regija", *Geografija SR Hrvatske*, knj. 6, Zagreb, 1974., str. 116-137.
14. Friganović, Mladen, *Krka: Od antičkog Titiusa do Nacionalnog parka*, Zagreb, 1984.
15. Grgić, Ivan, "Postanak i početno uređenje vojne krajine kninskog kotara pod Venecijom", *Starine*, knj. 52, Zagreb, 1963., str. 249-272.
16. Handžić, Adem, "O organizaciji krajine bosanskog ejaleta u XVII stoljeću - sjeverna i sjeverozapadna granica", u: *Vojne krajine*, Beograd, 1989., str. 77-92.
17. Hess, Beth B., Markson, Elizabeth W., Stein, Peter J., *Sociology*, New York, 1988.
18. Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, 2. izd. Sarajevo, 1998.
19. Jelić, Luka, "Lički sandžakat i postanje mletačke krajine", *Narodni kolendar*, 36, Zadar, 1898., str. 78-115.
20. Juric, Ante, *Gradovi, utvrde i sakralni spomenici uz Krku i Čikolu*, Skradin, 2004.
21. Jurišić, fra Karlo, "Meštrovíćeva pjesma i spomenik Kačiću", *Kačić*, XVI/1984., str. 287-346.
22. Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Reljković, Matija A., *Satir iliti divji čovik*, Priredio Josip Vončina, Zagreb, 1988.

23. Kačić Miošić, fra Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Split, 1983.
24. *Kninski zbornik* (Ur. S. Antoljak, T. Macan i D. Pavličević), Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
25. Kolumbić, Nikica, "Folklorno i umjetničko u 'Razgovoru ugodnom' Andrije Kačića Miošića", u: *Hrvatska književnost 18. stoljeća: tematski i žanrovski aspekti*, Dani hvarskog kazališta, br. 21, Književni krug, Split, 1995., str. 163-173.
26. Kosor, Karlo, "Drniš pod Venecijom", *Zbornik Kačić*, God. VII, 1975., str. 5-69.
27. Kosor, Karlo, "Drniška krajina za turskoga vladanja", *Zbornik Kačić*, God. XI, 1979., str. 125-194.
28. Kravar, Zoran, "Razgovor ugodni ili knjiga od bojeva", u: Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni. Izbor*, Priredio Zoran Kravar, Zagreb, 1996., str. 5-20.
29. *Makarski ljetopisi: 17. i 18. stoljeće* (priredio J. A. Soldo), Split, 1993.
30. Mendras, Henri, "Sociologija seoske sredine", u: Gurvitch, Georges, *Sociologija*, Zagreb, 1966., str. 332-349.
31. Mendras, Henri, *Seljačka društva*, Zagreb, 1986.
32. Močanin, Nenad, *Turska Hrvatska*, Zagreb, 1999.
33. Nametak, Fehim, "Turski dokumenti visovačkog samostana", u: M. Ivić; Š. Samac (Ur.), *Visovački zbornik*, Visovac, 1997., str. 293-298.
34. Novak, Slobodan P., *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3: *Od Gundulićeva poroda od tmine do Kačićeva Razgovora ugodnog naroda slovinskoga iz 1756.*, Zagreb, 1999.
35. Pederin, Ivan, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Dubrovnik, 1990.
36. Peričić, Šime, "Vojna krajina u Dalmaciji", *Vojne krajine*, Ur. V. Čubrilović, Beograd, 1989., str. 169-215.
37. Pilić, Šime, "Socijalna ekohistorija krajeva uz rijeku Krku (1500-1800) u suvremenim putopisima", *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija*, Ur. D. Roksandić, I. Mimica, N. Štefanec i V. Glunčić-Bužančić, Split-Zagreb, 2003., str. 305-336.
38. Ratković, Milan, "Andrija Kačić Miošić i njegovo mjesto u hrvatskoj književnosti", *Makarski zbornik*, Makarska, 1970., str. 545-565.
39. Ravlić, Jakša, "Andrija Kačić Miošić", u: Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga. Korabljica*, Priredio Jakša Ravlić, (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 21), Zagreb, 1967., str. 7-22.
40. Roksandić, Drago, *Triplex Confinium - ili o granicama i regijama hrvatske povijesti (1500-1800)*, Zagreb, 2003.

41. Roksandić, Drago, "Stojan Janković u Morejskom ratu ili o uskocima, robovima i podanicima", *Ljetopis sv. 5*, Zagreb, 2000.
42. Roksandić, Drago "Priručnik o vojnim krajinama u Dalmaciji iz 1783.", *Ljetopis*, (Zagreb), sv. 4, 1999. str. 11-41.
43. Samardžić, Radovan, "Vojna granica u Kandijskom ratu (1645-1669)", u: *Vojne krajine*, Beograd, 1989., str. 217-222.
44. Slukan Altić, Mirela, *Povijesna geografija rijeke Krke: kartografska svjedočanstva*, Šibenik, 2007.
45. *Sociologija književnosti*, Priredio Sreten Petrović, Beograd, 1990.
46. Soldo, Josip A., "Samostan Majke od milosti na Visovcu", *Zbornik Kačić*, God. II, 1969., str. 155-238.
47. Soldo, Josip, "Samostan sv. Lovre u Šibeniku", *Zbornik Kačić*, God. I., Split, 1967., str. 5-94.
48. Spaho, Fehim Dž., "Skradinska nahija 1574. godine", *ACTA historico-oeconomica Iugoslaviae*, Vol. 16, br. 1, Zagreb, 1989., str. 79-107.
49. Spaho, Fehim Dž. "Organizacija Vojne krajine u sandžacima Klis i Krka u XVII. stoljeću", u: *Vojne krajine*, Beograd, 1989., str. 101-114.
50. Stanojević, Gligor, *Dalmatinske krajine u XVIII vijeku*, Zagreb, 1987.
51. Stošić, Krsto, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941.
52. Šakanja, Laura, *Kultura i prostor*, Zagreb, 1999.
53. *Šibenik*, Spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik, 1976.
54. Traljić, Seid M., "Tursko-mletačke granice u Dalmaciji u XVI i XVII stoljeću", *Radovi Centra JAZU*, 21, Zadar, 1974., str. 261-269.
55. *Vojne krajine u jugoslavenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.* (Zbornik radova sa naučnog skupa 1986.), Ur. Vasa Čubrilović, SANU, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 12, Beograd, 1989.
56. Vončina, Josip, "Kačić i Reljković na razmeđu epoha" u: Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*; Reljković, Matija A., *Satir iliti divji čovik*, Priredio Josip Vončina, Zagreb, 1998., str. 7-105.
57. *Zbornik Ivana Mimice*, Ur. Ž. Bjelanović i Š. Pilić, Split, 2003.

KRATICE

1. br. pj. = broj pjesme
2. MR = Mletačka Republika
3. n. d. = navedeno djelo
4. (st.) = redni broj stiha
5. st. = stoljeće
6. RU = Razgovor ugodni

Šime Pilić

UDC: 821.163.42.09 Kačić Miošić, A.
316.3 (497.5 Dalmacija) "17"
908 (497.5) (282.24 Krka)
Original scientific paper

SOCIAL STRUCTURE, SPATIAL AND CULTURAL CONTEXTS IN KAČIĆ'S "RAZGOVOR": CASES OF AREAS AND REGIONS IN THE KRKA RIVER BASIN

Summary: *The purpose of this paper is an effort to demonstrate in what way and to which extent the regions in the Krka River basin are depicted in the Razgovor ugodni naroda slovinskoga (RU). Combining the microsociological and the macrosociological approach, the paper establishes the social structure in poems which roughly refer to the area of Croatia from Knin to Šibenik, (case study,) including the wider spatial context in which Kačić's characters acted (where they came from and how far they reach), as well as the cultural context in which their lives took place and their battles occurred.*

Kačić wrote about the elite social class (kings, bans (vice-roys), providurs, knights) and intended RU to the poor, farm labourers and shepherds, the lowest class (that makes 90 percent) of the contemporary society. Does Kačić write only about the gentry and forget about the common man? Or does he write about the members of the high class while they were still plain fighters who were, because they decapitated Turks and made other contributions to Venice, being subsequently rewarded with positions of: serdars, colonels, captains, knights, chieftains, and other leaders? The author of RU himself said that his primary goal - besides the gentry - had been to show the world 'who the hero was, if he severed Turkish heads and how many of them he severed'. The known and the unknown heroes (Border men) on both sides, Turkish and Christian, are depicted. Among Kačić's heroes from the Krka River basin there are those whose position and fame had been achieved by merit, hence according to the "meritocratic" principle in society, but also those whose social positions had been inherited by origin, thus assigned.

The spatial (geographical) mobility of its heroes and the great number of inhabitants who came from the borderland but also from the midland of Bosnia and Hercegovina to Dalmatia, especially to Krka River basin are also evident in RU. And, as opposed to oral epic (folk) poetry, Kačić documents and accurately localizes his heroes, both historically and geographically. The paper establishes the fact that Kačić, in at least 24 poems, mentions about 50 toponyms of the Krka River basin and almost 150 characters from that area and from that period of Croatian history. In the era of general backwardness of Dalmatian and Croatian society of his time, Kačić - by means of language and content - provides the widest class of people, the uneducated and the "illiterate", with an access to his work and thereby contributing to the democratisation of literature and culture.

Key words: *social mobility, Kačić's "Razgovor ugodni...", the Krka River basin, spatial and cultural contexts, social structure*

Šime Pilić

UDC: 821.163.42.09 Kačić Miošić, A.
316.3 (497.5 Dalmacija) "17"
908 (497.5) (282.24 Krka)
Lavoro scientifico originale

**STRUTTURA SOCIALE, CONTESTI CULTURALI E TERRITORIALI
NEL "CONVERSAZIONE" DI KACIC: I CASI DEI LUOGHI E
PAESI DELLA FIUME CHERCA**

Riassunto: *Il scopo del lavoro e provare di presentare come sono cantati i paesi del territorio della fiume Cherca. Nella «Comunicazione piacevole del popolo Slavo» (avanti in testo CP). Combinando l'approccio microsociologico e macrosociologico si consolida la struttura sociale nelle canzoni che si riferiscono ai territori della Croatia da Tanin a Sebenico, (case study) come il largo territorio nel quale operano i personaggi e i contesti culturologici nei quali si svolgono le sue vite e le sue lotte.*

Kacic scrive dei tipi della societa ricca (re, bani, provveditori, principi) e CP, dedica ai poveri, ai tipi piu bassi, (che fanno 90%) della societa di quel tempo. Kacic scrive solo dei signori e dimentica l'uomo solito? O canta dei ricchi quando sono stati ancora i lottatori abituali che sono stati premiati per decapitare i turchi e per gli altri meriti per Venezia con le posizioni: comandanti, principi, capobriganti e gli altri capi? L'autore del CP dice che lo scopo principale per lui -dopo i signori- e mostrare al mondo «chi era l'eroe, decapitava i turchi e quanti ha decapitato? Sono stati cantati l'eroi conosciuti ed anche quelli sconosciuti – confinari su tutte e due le parti, turca e cristiana.

Tra gli eroi di Kacic da Pokrčje si trovano quelli che hanno meritato la posizione e la gloria secondo i meriti, dunque, sui principi meritocratici nella societa, pero ci sono anche quelli la quale posizione sociale è stata ereditata dalla origine, dunque, ascritta.

Nel CP si vede anche il movimento geografico degli eroi e di gran numero di popolazione che viene dal territorio del fondo di Bosnia e Erzegovina in Dalmazia, specialmente al territorio della fiume Cherca. A differenza di poesia epica orale (popolare) Kacic documenta con i versi e localizza precisamente (nel senso storico e geografico) i suoi eroi. In questo lavoro è stato consolidato che nel territorio di Cherca, Kacic indica (almeno in 24 canzoni) circa 50 toponimi e quasi 150 personaggi dei territori della storia Croata. Nell'arretratezza globale e culturale della società di Dalmazia e Croatia, Kacic dà la possibilita -con la lingua e il contenuto- l'accesso del lavoro ai e maleducati che sono il popolo più esteso del mondo e con questo contribuisce alla democratizzazione della letteratura e cultura.

Parole chiavi: *«Comunicazione piacevole» di Kačić, movimento sociale, territorio della fiume Cherca, contesti culturali e territoriali, struttura sociale.*